

УДК 821.161.2 – 3.09+929

Валентина Кузь,
учителька української мови і літератури
Кам'янського НВК "загальноосвітня школа I-II ступенів -
DOI 10.25128/2617-3427 19.50.04

Взаємодія жанру і стилю в ліричній та орнаментальній прозі (за повістю «Селянська санаторія» Олени Звичайної)

У статті на прикладі повісті "Селянська санаторія" Олени Звичайної розкрито дифузю жанру і стилю в ліричній та орнаментальній прозі. Доведено, що письменниці увиразнюється оригінальністю орнаментального й ліричного письма. Орнаменталізм представлений асоціативністю думок, образів, вишуканістю мови, багатством метафор, порівнянь, інших художніх засобів зображення. Орнаменталізм є явищем фундаментальним, його шлях бере початок від авангарду, символізму. З'ясовано, що думки, внутрішній світ персонажів вирізняється поетичною формою письма, протиставленням, контрастністю, що підсилюють експресію. Ліричне письмо постає в найрізноманітніших проявах відтінках, зображенні пейзажних малюнках, що сприяє авторові повісті краще відтворити рух, плин часу, підсилити образи, риси характеру персонажів, їхній внутрішній світ, почуття. Пейзаж у повісті є частиною сюжету і колоритно доповнює розвиток подій у формі незначних вкраплень, які прив'язні до фрагменту чи конкретної ситуації.

Ключові слова: жанр, стиль, лірична та орнаментальна проза, рефрен, художній світ, метафора.

V.V. Kuz. Interaction of Genre and Style in Lyrical and Ornamental Prose (According to the Story "The Peasant Sanatorium" by Olena Zvychaina)

In the article by the example of the story "Peasant Sanatorium" by Olena Zvychaina the diffusion of genre and style in lyrical and ornamental prose has been revealed. It is proved that the writer is distinguished by the originality of the ornamental and lyrical writing. Ornamentalism is represented by the associativity of thoughts, images, refinement of the language, abundance of metaphors, comparisons, and

other artistic means of representation. Ornamentation is a fundamental phenomenon, its path originates from avant-garde, symbolism. It is found out that the thoughts, the inner world of characters is distinguished by the poetic form of writing, contradistinction, contrast, enhancing expression. The lyrical letter appears in a variety of manifestations and shades, represented in landscape drawings, which helps the author of the story to better reproduce the movement, the flow of time, enhance the images, traits of characters, their inner world, feelings. The landscape in the story is part of the plot and it colorfully complements the development of events in the form of small inclusions, which are tied to a fragment or a specific situation.

Key Words: *genre, style, lyrical and ornamental prose, refrain, artistic world, metaphor.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблему взаємодії жанру і стилю в ліричній та орнаментальній прозі української діаспорної письменниці Олени Звичайної (1902 – 1985) літературознавці досі не аналізували. Наша стаття є першою спробою вчитавши текст, занурившись у художній світ прозотексту, на конкретних прикладах розкрити жанрово-стильову взаємодію у ракурсі орнаменталізації та ліризації нарративного дискурсу (за повістю «Селянська санаторія»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Як нами вищезазначено до з'ясування проблеми дифузії жанру і стилю у прозі письменниці дослідники досі не підходили. Окремі аспекти художньої практики Олени Звичайної знайшли своє обґрунтування у рецензіях Г. Ващенко, Ю. Григорієва, літературознавчих працях С. Журби, В. Мацька, С. Луцій, В. Просалової, С. Ленської та ін. дослідників.

Мета дослідження – проаналізувати дифузю жанру і стилю в ліричній та орнаментальній прозі (за повістю «Селянська санаторія») Олени Звичайної.

Виклад основного матеріалу... Прозотекст письменників українського зарубіжжя виразняється оригінальністю орнаментального та ліричного письма. Він розкриває характер експресії історичної правди у художній епіці митців слова, розпрозорює їхній

індивідуально-творчий хист. Орнаменталізм характеризує ліричної прозу жіночого письма Іванни Чорнобривець (Сулими-Блохин Олександри), Л. Драгоманової, Д. Гуменної, О. Звичайної та інших. У ході дослідження виявлено, що орнаменталізм не співвіднесений з тим чи іншим стилем, він репрезентований компонентами, котрі підпорядковані мистецькій меті, зокрема, для підсилення емоційного впливу на реципієнта.

Повість належить до розповідного епічного жанру, її А. Юриняк характеризує як "невіршований твір з широким, розгалуженим сюжетом, що дає авторові можливість повнішого втілення в мистецьких образах власних думок і переживань" [6, с. 5]. Розкриваючи психологічні реалії внутрішнього стану персонажа повісті «Селянська санаторія» О. Звичайна намагалася органічно поєднати переживання людини, яка переосмислила вплив ідеології тоталітарного режиму на людину з натуралістичним відтворенням невтішних подій, репресій і голодомору, нищенні українського народу. Художніми засобами прозаїк крізь психологічні параметри, екзистенційні порухи душі персонажа розкриває механізм наступу більшовизму на свободу, громадянські права. Такий механізм зображено у ракурсі антиукраїнської пропаганди, наступу і нищення спершу інтелігенції (справа СВУ), затим – селянства під маркою «українських націоналістів» і репресій «ворогів народу», аби показати свою антигуманну силу, щоб народ добре засвоїв, хто в домі господар – не народ, а більшовицька влада, яка оголосила курс на побудову комунізму в окремо взятій країні під аббревіатурою СРСР. Таку тенденцію в художній прозі письменниці помітила С. Ленська, яка у статті "Антитоталітарний дискурс у малій прозі Олени Звичайної" вказує і на автобіографізм її творів, адже її чоловік М. Джуль був репресований, як учасник національно-визвольних змагань, покарання відбував на Колимі. Тому дослідниця резюмує: "Автобіографічна основа притаманна більшості творів Олени Звичайної. Псевдонім,

вибраний письменницею, декларує невіддільність її особистої долі від трагедії українського народу" [3].

Незважаючи на віддалений простір її побуту на чужині, повість "Селянська санаторія" авторка написала чистою українською літературною мовою, а залучення до художнього тексту синтезу мистецтв, авторських ремінісценцій лише підсилює історичну правду в художньому обрамленні. Прозаїк розкриває в образі члена партії з 1917 року Ольги Петрівни (її рік вступу до більшовицької партії підреслено звучить рефреном упродовж твору як стилістичний прийом) прозріння, що йшла не тим шляхом, куди її спроваджував батько, сільський фельдшер. Але молодість і романтика революційних подій взяла гору, і вона відкинула моралізаторське повчання рідної людини. Запізнене каяття перед студенткою Уляною, її землячкою з Полтавщини, у кримському санаторії для туберкульозних – то сповідь про змарновані молоді роки, спам'яталася, що у житті йшла не тим шляхом. За непослух батька тепер спокутує гріхи, через невиліковну хворобу покидає білий світ. З нашого погляду, дослідниця С. Журба про антитоталітарну проблематику у творчості О. Звичайної висловила влучно: "Для творів письменників діаспори характерне звернення до екзистенційних проблем: життя і смерті, самотності, відчуження, межового буття людини у тоталітарному світі, осягнення сенсу буття, свободи відповідальності. Превалюючим для Олени Звичайної ... стало екзистенційно-філософське осмислення буття людини у часи голодомору, змалювання антигуманної сутності радянської влади й проголошуваних нею фальшивих гасел, розвінчання «процвітаючого» радянського суспільства" [1, с. 112-113].

У повісті діалогічний словесний контент сповнений історичною правдою про радянську дійсність з її затуманеними гаслами. З уст члена партії 1917 року звучать ноти звинувачення комуністичної системи, яка її спритно використала у потрібний час, а тепер, коли вона захворіла, викинули на задвірки історії. Комуністка прозріла, шкодує, що була у тих рядах і сприяла нищенню приватного сектора,

закликала вступати в колгоспи, прозріла після того, коли партією цинічно був організований штучний голодомор українського сільського населення. Треба було, щоб мільйонні жертви невинних людей, підштовхнули жінку до усвідомлення батькових слів: прихід до влади більшовиків спричинить для України велику біду.

Художній світ письменниці сповнений естетичної наснаги, ліризації прозового твору, який знаменує літературу, яка тяжіє до орнаментальності. Зауважимо, що без поетичних компонентів важко досягти ліризму. Мовний орнамент як стильовий прийом відтворено в окремих частинах повісті, характеризується експресією, автобіографізмом, створює поліаспектні підтексти, увиразнює певні лейтмотиви, свідоме сприйняття персонажем світу, просторово-часові виміри, посилює впливову функцію художнього слова на читача – функцію сугестії (навіювання), вказує на додаткові смислові алюзії, передчуття, звернені до емоційної сфери. Ліризацію тексту відносимо до жанру, образу автора і його присутності у творі, тематики, художнього моделювання системи персонажів. На думку В. Мацька, чітку межу між ліричною та орнаментальною прозою визначити важко. Дослідник пояснює: "Мовний орнамент в ліричній прозі дає змогу вийти на рівень буття, філософську лінію, розширити, змінити масштабність зображуваного [...], лірична проза "вказує" на позицію, відношення наратора до життя, його думках, переживаннях, відчуттях" [4, с. 265].

Мовний орнамент підсилений психологізацією нарації невітшної картини 1933 р. в Харкові. Біля магазину "Торгсін" у поросі лежить знесилений від голоду чоловік, стогне від фізичного і морального болю, але на нього ніхто не звертає увагу. Чоловік помер від байдужості сторонніх: "Своїм стогоном він не порушує більше радісної симфонії яскравого весняного дня! Хіба що вигляд його декому зіпсував настрій... Але з цього боку нема небезпеки, бо на нього ніхто не дивиться: змінно-рухливий натовп завмер у

лакомому спогляданні харчів на вітрині, і байдуже йому до того, що робиться... під вітриною..." [2, с. 8].

Ліризацію повісті "Селянська санаторія" підсилюють кольори, звуки, фарби, запахи, фарби, графічні і пейзажні лінії. Їх читач може уявно сприймати, "почути", переосмислити. А в авторській креативній можливості художньо трансформуються з тим, аби стати сутністю адресата (реципієнта), який зміг би виразніше сприйняти складну динаміку думок, почуттів письменниці, що майстерно розкриває настрій персонажа засобами тропеїзації, стилістичного прийому – рефрену: "Гуде вітер, стогне море. Розбиваючи хвилі об скелі... Гнуться лози виноградників слухняно й запобігливо, – гнуться саме в той бік і так низько, як наказує їм вітер-буян..."

Гуде вітер, стогне море, високі хвилі рвучко поспішають до берега – до скель, щоб розбитись... Щоб розлетілись перлистим каскадом сріблястих краплин і знову тікати назад...

Гуде вітер, стогне море, гнуться слухняні лози виноградників... Гнуться пальми – кокоси та фініки, гнуться олеандри, ліяни, цитрини та лаври... Та не гнуться стрункі кипариси: вони стоять високі, горді, прямі та негнучкі, вони чорніють, чітко вирізьблюючись на тлі ясної кримської ночі, неначе ті молоді черниці, що присвятили себе й свою молодість Богові, і буйний вітер кохання ніколи не зрушить їх. Чи ж можна їх зломити? Можливо. Але зігнути – ніколи! Гордими чорними силуетами оточують вони стару віллу на березі моря..." [2, с. 17-18].

Повторення окремих лексем (в О. Звичайної дієслово "гнуться"), групи слів ("Гуде вітер, стогне море"), повторення однієї і тієї ж теми природи надає ліричному текстові ритмоформули, динамізму. У даному разі рефрен міцно увіходить в композиційну структуру, він у тій чи іншій лексичній формі постійно повторюється для того, щоб зосередити увагу читача на головній думці, темі. Рефрен виконує композиційну роль, тісніше поєднує компоненти тексту, вказує на порівняльний аспект людини і природи.

У проілюстрованому матеріалі бачимо обірвані фрази, недомовленість. Така обірвана розповідь підсилюється роздумами оповідача у кожній із трьох однакових повторів новою думкою, враженням, почуттям. Але останній абзац ліричної нарації сповнений смисловим змістом, лакунами, філософськими максимами про сенс буття, що закладені в реченнях про силу природи в образі кипарисів: "Чи ж можна їх зломити? Можливо. Але зігнути – ніколи!", – безапеляційно розмислює оповідач. Ось у цих роздумах, повторах закладено головну антропоцентричну загальноприйнятту аксіому: народ можна зігнути, але ще нікому не вдавалося зломити волю, силу духу у його прагненні до свободи, незалежності.

Як бачимо, внутрішній світ дівчини-полтавчанки Уляни, яка приїхала до санаторію лікувати туберкульоз, передається станом неспокою за майбутнє особисте життя і життя українського народу у Країні Рад, де панує, за версією письменниці, більшовицька "дика сваволя, яка не знає меж", де на кожного інакомислячого чатує небезпека. Для увиразнення Я-его у ставленні до Іншого авторка застосовує порівняння не прямолінійно, а закодовує в образі природи. Ніжний душевний стан протиставлено стихії, вітрові. Така антиномічність чіткіше увиразнює експресію, відповідний чинник суб'єктивного світосприйняття, його переосмислення.

Рефрен авторка використовує й в епілозі. Лікар Підгаєцький, вилікувавши Улянку, одружився з нею. Але не довго тривала сімейна ідилія, бо наприкінці 30-х років його заарештували за український націоналізм (нісенітниця, бо наче українець повинен підтримувати не свою, а іншу націю, відмовившись від свого коріння родового) і відправили на Колиму. Там бригадир його побив до смерті за невиконання норми. Трагічну картину підсилює авторка явищами природи, сонорним вигуком із вкрапленням тропеїзації – порівнянням, епітетами, метафорою: "В-в-гу-у-у! Гу-у! Гу-у! – мов лютий звір, реве пурга на Колімі – "планеті"...

Ш-ш-у-у! Ш-ш-ш! – мертвим шелестом зловісно шепочуть непроглядно-білі хмари сухого і гострого, мов голки снігу, що їх несамовито несе оскаженілий вітер у дикій сваволі, яка не знає меж...

Гу-у! Гу-у! – реве пурга, стрясаючи стінами новозбудованої амбулаторії табору примусових робіт НКВД, на золотокопні "Ледяной", – письменниця додає до рефрену екзистенційний компонент, – "Скріплена цупкими пазурами, нечуваного в Україні, морозу, люта колимська хуртовина-пурга сіє довкола смерть..." [2, с. 213].

Проілюстрований матеріал переконує, що О. Звичайна, застосувавши стилістичну фігуру, підсилила експресивно-виражальні домінанти художнього тексту влучним слововживанням, надавши йому образної художності. Естетичне мовлення графічного малюнка, навіть із підсиленням екзистенційним мотивом, сповнено словесною красою в індивідуальному вияві, сприйнятті, спонукає читача про роздуми над сенсом буття, адже саме в логосі закладено глибину самої сутності онтології, антропологічні концепти істини, що її прагне віднайти Уляна, персонаж повісті "Селянська санаторія".

Авторка прозового твору змальовує світ в контрастній оболонці, у такий спосіб підводить читача до осмислення протиріччя буття, що постає в найрізноманітніших життєвих ситуаціях. Досягненню художнього ефекту сприяють вдало виписані образи персонажів, їхні помисли і дії (позитивних і негативних героїв) ємко увиразнюють в художньому обрамленні двосвіття, поляризацію, настрій, явища, почуття, особистісне і суспільне. Немаловажну роль у ліричному тексті відводиться колористиці, звуковому інструментуванню тексту, відтворенню автором вражень від дійсності засобами синтезійності, одоративних *epitētiv*, які характеризують предмет за запахом, нюхом, смаком, дотиком: "Ольга Петрівна з Улянкою минають величавий, суворий, похмурий будинок, виконаний виключно в тонах жалоби й печалі: чорні та брунатні кольори в своїй взаємодії разять глядача і

надто різко контрастують з радісно-буйним довкіллям... Осяяна сліпучим промінням весняного сонця, багата, яскраво-зелена кримська рослинність, прозоро-блакитна безодня неба без єдиної хмарки, і вітрець – тихесенький і пестливо-ніжний... Він лишає на губах ледве вловимий смак солі і запах олеандр, цитрини і ще якихось дивних квітів, назви яких Улянці невідомі..." [2, с. 59].

Проілюстрований текст характеризується манерою лірико-філософського споглядання. Прикметно, що у повісті образ рефлектуючої індивідуальності простежується крізь ледь помітні інтонації змінного настрою, а також ліричну сповідальність. При цьому в ракурсі узагальнення прочитується автобіографія душі, ледь вловиме зрощення ліричного "я" з біографією автора. Можемо констатувати, що повість "Селянська санаторія" Олени Звичайної явила перед читачем лірико-психологічну прозу. Письменниці вдалося художньо відтворити світ, людські характери, образи засобами тропеїзації, привернувши увагу реципієнта до майстерно окреслених відтінків, деталей і на слуховому, і на зоровому світосприйнятті. Ось як прозаїк описує картину відвідувачів прокурора, чоловіки чиїх засуджені на різні терміни тюремного ув'язнення, але повідомлення про судові вироки не дали на руки: "Високі чорні двері – мовчазні, суворі й неприступні... На тлі бездоганно-білої стіни вони ніби пнуться вгору, досягаючи годинника. Вони вперто замовчують якусь таємницю, і жодна жінка не сміє дотикнутись до їх блискучої металевої ручки. Стандартний канцелярський годинник, демонстративно виставивши своє кругле, як повний місяць, обличчя і гордо тримаючи його над припишклим натовпом, ритмічно відмірює хвилину за хвилиною... І всім без винятку жінкам здається, що він занадто мляво відстукує секунди..." [2, с. 204]. Як бачимо, в авторській інтенції метафорично опредмечені дії (двері... пнуться вгору, замовчують якусь таємницю, годинник... ритмічно відмірює хвилину) художньо трансформуються в образи і в контекстуальному просторі, переосмисленні стають своєрідною людською сутністю. У повісті згруповано

предмети задля того, щоб реципієнт всеохопно, ємкіше, об'ємніше відчитав дискурс думок і почуттів автора. Моделювання закритого ліричного простору (приймальні прокурора) сприймається свідомістю читача як образ тоталітарної системи, причому авторка підсилює контрастною колористикою, уводячи в структуру оповіді чорний і білий кольори, як динамічно протиставні: чорний уособлює силу зла (чорні двері сумні і неприступні), а білий – добро у збірному образі трудящого люду, жінок безневинних "ворогів народу". У символі темних тонів колористики авторка втілює власну позицію, виражену антитоталітарним мотивом, що є наскрізним у творі.

Автор повісті зчаста вживає слова у переносному значенні, підсилюючи художній твір синонімами, антонімами, а структуру метафори розширює епітетом, порівнянням ("годинник, демонстративно виставивши своє кругле, як повний місяць, обличчя і гордо тримаючи його над припишклим натовпом, ритмічно відмірює хвилину"). З приводу переходу від прямого значення слова до переносного, аналізуючи прозу І. Качуровського, В. Мацько зазначає: «Метафора сприяє письменникові творити самобутні новаторські образи... сприяє рухомості подій, докільля, що їх зображено в тексті, і надає прозі І.Качуровського естетичного смаку, який допомагає читачеві, занурившись у художній текст, правильно оцінити дійсність крізь призму естетичних категорій і супроводжується естетичним осяянням» [5, с. 9].

Подібну тезу науковця можна сміливо перенести на художню практику Олени Звичайної. Письменниця застосовує стилістичний прийом алюзії про таємні судові ухвали "трійкою", зацентрувавши увагу читача на означеному антитоталітарному мотиві в ракурсі зображення предмета – двері "вперто замовчують якусь таємницю". Метонімія вказує на прокурора, який усе знає, але таємницю радянського судочинства не розкриває, бо він і сам є учасником беззаконня.

Висновки... Таким чином, орнаментальний текст демонструє письменницю, яка тяжіє до застосування

щедрого мережива тропів, мова вирізняється синтаксисом, багатством лексичного потенціалу. Орнаментальна, опоетизована проза О. Звичайної відображає сюжетне співвідношення у ставленні до оповіді, підпорядкувавши часопростір, семантичному, лексичному, формальному дискурсу. Ліризація та орнаменталізація впливає на психіку особистості, почуття, думки, формує у читача естетичне сприйняття, споглядання, естетичну уяву. Ліричний стиль демонструє різновид суб'єктивної форми образності, породжений креативною інтенцією автора, вказує на характер нарації, особливості художнього тексту.

Література

1. Журба С. С. Трагедія українського селянства під час голодомору у прозі діаспори (на матеріалі творів Олени Звичайної та Іванни Чорнобривець). *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2017. Вип. 10. С. 102-113.

2. Звичайна О. Селянська санаторія / Повість. Вінніпег: Тризуб, 1952. 218 с.

3. Ленська С.В. Антитоталітарний дискурс у малій прозі Олени Звичайної. URL: https://revolution.allbest.ru/literature/00904912_0.html (дата звернення: 27.12.2018)

4. Мацько В.П. Концепція людини і світу в українській діаспорній прозі ХХ століття: дис ... д-ра філол. наук. 10.01.01. Київський нац. ун-т імені Т.Г. Шевченка. Київ, 2010. 411 с.

5. Мацько В.П. Мовний орнамент в ліричній прозі Ігоря Качуровського. Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 2013. 76 с.

6. Юриняк Анатоль. Літературні жанри. Ч.ІІ: повість, поема, драма, літературні стилі. Б.м. (California), 1979. 368 с.

References

1. Zhurba S. S. Tragediya ukrayins`kogo selyanstva pid chas golodomoru u prozi diasporu` (na materialy tvoriv Oleny` Zvy`chajnoyi ta Ivanny` Chornobry`vecz`). *Literatury` svitu: poety`ka, mental`nist` i duchovnist`*. 2017. Vy`p. 10. S. 102-113.

2. Zvy`chajna O. Selyans`ka sanatoriya / Povist`. Vinnipeg: Try`zub, 1952. 218 s.

3. Lens`ka S.V. Anty`totalitarny`j dy`skurs u malij prozi Oleny` Zvy`chajnoyi. URL: https://revolution.allbest.ru/literature/00904912_0.html (data zvernennya: 27.12.2018)

60 Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка: Літературознавство

4. Macz`ko V.P. Konceptsiya lyudy`ny` i svitu v ukrayins`kij diaspornij prozi XX stolittya: dy`s ... d-ra filol. nauk. 10.01.01. Ky`yivs`ky`j nacz. un-t imeni T.G. Shevchenka. Ky`yiv, 2010. 411 s.

5. Macz`ko V.P. Movny`j ornament v liry`chnij prozi Igorya Kachurovs`kogo. Xmel`ny`cz`ky`j: FOP Cyupak A.A., 2013. 76 s.

6. Yury`nyak Anatol`. Literaturni zhanry`. Ch.II: povist`, poema, drama, literaturni sty`li. B.m. (California), 1979. 368 s.

УДК 821.161.2'06-93-3.09:7.04 Ільченко

Юлія Куманська

здобувач кафедри української літератури

Східноєвропейського національного університету імені Лесі

Українки (м. Луцьк)

DOI 10.25128/2617-3427 19.50.05

Світ українського села в оповіданні Олеся Ільченка «Де живуть тварини?»

У статті проаналізовано оповідання О. Ільченка «Де живуть тварини?» (Київ, 2009, 2011), призначене для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Доведено, що твір демонструє намагання автора донести дітям важливість любові як почуття, а також відчуття краси й радості через читання. Простежується, що в підтексті промовляють такі проблеми українського села, як віддаленість і очевидна інакшість села та життя поза містом, самотність жінок старшого покоління, постійна праця (адже кожна описана тварина потребує догляду). Наголошується на спробі письменника розглянути питання екологічних взаємодій та їхньої важливості для села взагалі і для людини зокрема. Зауважено авторські акценти на таких складниках українського світу, як гостинність, ввічливість, а також непомітні вказівки письменника на правила поведінки та безпеки.

Виокремлено прагнення автора наголосити на чистоті і правильності української мови, популяризуючи вживання характерних українських загальних і власних назв.